

ТЕМА 6
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ ТА ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ
В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ТА
ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

План

1. Захист прав людини в період збройних конфліктів: міжнародно-правові стандарти.
2. Права людини в умовах правового режиму воєнного стану: заборони та обмеження.
3. Пріоритетні напрями діяльності органів правопорядку та порядок їх взаємодії для протидії державі-агресору в умовах правового режиму воєнного стану та повоєнного відновлення.

Мета: проаналізувати проблеми захисту прав людини під час збройних конфліктів та відповідальності за них, набути цілісного уявлення про стандарти міжнародного гуманітарного права, засвоїти особливості діяльності органів правопорядку в умовах правового режиму воєнного стану, проаналізувати зміни вітчизняного законодавства, спрямовані на оптимізацію роботи правоохоронних органів у сфері захисту національних інтересів (забезпечення конституційних прав і свобод громадян, участь у забезпеченні соціальної стабільності суспільства, екологічної безпеки, захисті суспільства від тероризму), протидію воєнним загрозам, специфіку роботи на деокупованих територіях.

Перелік ключових термінів і понять з теми: збройний конфлікт, глобалізація, негативні гуманітарні наслідки, регіональні та міжнародні військові конфлікти, міжнародне гуманітарне право, захист жертв війни, правовий режим, воєнний стан, окупація, деокупація.

1. Захист прав людини в період збройних конфліктів: міжнародно-правові стандарти

Із 24 лютого 2022 року Росія веде незрозумілу, жорстоку загарбницьку й руйнівну війну в Україні, відкрито атакуючи мирне населення та цивільну інфраструктуру. Для нашої країни це жорстокий збройний конфлікт, який обов'язково увійде у світову історію, тому що Україна бореться за право приєднатися до ЄС і НАТО, де права людини дотримуються на першому місці. Актуальність міжнародних питань захисту прав людини під час збройного конфлікту не викликає сумнівів. Водночас важливо, щоб наше суспільство визнавало та розуміло необхідність гарантувати права людини та основні

свободи за будь-яких обставин. Після Другої світової війни, а особливо – наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття світ зіткнувся з жорстокими військовими конфліктами, які забрали життя мільйонів цивільних осіб. Під час збройного конфлікту фіксуються суттєві й грубі порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародних гарантій захисту прав людини. На жаль, численні порушень спостерігаються під час війни, розв’язаної росією проти України 24 лютого 2022 року. Упродовж років укладено різні міжнародні договори для захисту людей у мирний час і під час збройних конфліктів. Та нині ці правила переважно не захищають права цивільних та військовослужбовців під час війни, а також не гарантують належного захисту від тиранії авторитарних режимів. Їх порушення подекуди міжнародні судові органи прирівнюють до геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Війна зафіксувала численні порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права (далі – МГП): російські війська бомбардували медичні заклади, школи та цивільні квартали; масово страчували беззбройних цивільних, гвалтували жінок і дітей. Росіяни завдали величезної шкоди містам, селам, сільськогосподарським угіддям, лісам і джерелам води, яка буде відчуватися в Україні ще довго після закінчення війни. Українські державні та місцеві органи влади, ООН та багато національних гуманітарних організацій надають значну допомогу українським громадянам та біженцям. Ці зусилля включають захист цивільного населення, безпосереднє надання їжі, води, притулку, медичної допомоги та іншої гуманітарної допомоги, а також підтримку українських державних установ і неурядових організацій, які опікуються переміщеними особами і тими, хто вирішив або був змушений залишитися в своїх домівках.

Основним напрямом міждержавної співпраці є захист прав людини у зв’язку з положеннями статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) в умовах міжнародних та регіональних військових конфліктів. Міжнародне співтовариство, ООН, ЄС, НАТО засуджують збройні конфлікти, війни та інші акти агресії проти країн у межах міжнародного права, а загарбницькі війни взагалі заборонені. Сьогодні правовий комплекс, що застосовується під час війни між державами та має назви «право війни», «міжнародне право збройних конфліктів» або найчастіше «міжнародне гуманітарне право» (загальноживана абревіатура – МГП) які регулюють поведінку воюючих сторін у сухопутній і морській війнах, а також стосуються питань поводження з військовополоненими, з мирним населенням під час окупації території супротивника і т. ін.

Термін МГП вперше було запропоновано у 1950-х роках видатним ученим, розробником багатьох нормативних документів цієї сфери, Жаном Піктé. Згодом термін знаходить підтримку більшості правознавців та журналістів і стає напівофіційним, ввійшовши в назву Женевської дипломатичної конференції 1974 - 1977 років з питань підтвердження та розвитку МГП, а також застосовується Міжнародним Судом ООН. У науці міжнародного права тривають дискусії щодо

назви галузі. Досягнення єдності думок з цього приводу є важливим, проте наразі можна вважати обидва терміни тотожними, однак, брати до уваги, що термін МГП стає дедалі більш уживаним.

Отже, *Міжнародне гуманітарне право*:

➤ Це галузь міжнародного права, що представляє собою систему принципів і норм, що регулюють поведінку воюючих під час збройних конфліктів, обмежуючи чи забороняючи певні засоби і методи ведення воєнних дій, а також захищаючи людей, які не беруть або припинили брати участь у воєнних діях.

➤ *Jus in bello* - право у війні. Це по суті і є МГП – система норм, яка набирає чинності з початком збройного конфлікту і регулює поведінку воюючих впродовж ворожих дій (не охоплює ситуацій внутрішнього безладдя). Є неухильним для всіх сторін конфлікту (як уряду, так і організованих збройних сил). Є обов'язковим і не допускає винятків.

➤ Застосовується не тільки на території воюючих сторін, але скрізь, де стикаються збройні сили, наприклад, у міжнародному повітряному, морському просторах, у кіберпросторі тощо.

➤ Обов'язок дотримуватися норм МГП лежить не тільки на державах, але й на недержавних збройних групах, що є сторонами не міжнародних збройних конфліктів. Не дивлячись на те, що вони не приєднувалися до жодної з конвенцій галузі, на них лежить обов'язок дотримуватися звичаєвих норм МГП.

➤ Містить норми по відношенню до ворогів, а не до власного населення. Норми МГП спеціально створені для пом'якшення жорстокостей війни. Воюючі сторони не можуть виправдовувати свої порушення норм МГП, посилаючись на жорсткість збройного конфлікту – вони завжди повинні дотримуватися своїх гуманітарних зобов'язань.

➤ Діє однаково для усіх сторін збройного конфлікту, незалежно від характеру і причин цього конфлікту. Держава, яка здійснює своє право на самооборону або приймає законні заходи по відновленню правопорядку на своїй території, має настільки ж дотримуватися МГП, як і держава-агресор або недержавна озброєна група, яка застосувала силу в порушення міжнародного або національного права. У цьому полягає принцип рівноправності воюючих сторін. Більш того, воюючі сторони повинні поважати МГП, навіть якщо це право порушує їх супротивник – існує звичаєва норма і принцип відсутності взаємності щодо зобов'язань за МГП.

МГП умовно охоплює два напрямки:

- 1) обмеження засобів (зброї) та методів (військова тактика) ведення війни («право Гааги»);
- 2) захист осіб, що не беруть чи припинили брати участь у збройних діях – жертв конфлікту («право Женеві»).

Друга світова війна внесла свої корективи в розвиток МГП. Число вбитих цивільних осіб дорівнювало числу вбитих військовослужбовців, у Першій світовій таке співвідношення дорівнювало один до десяти. Тому у 1949 році міжнародна спільнота, особливо занепокоєна жахливими переслідуваннями мирного населення та поводження з військовополоненими, переглядає діючі на той час конвенції і приймає нові – так звані, 4 Женевські конвенції 1949 р. , що складає сучасне «право Женеві» (всі чотири набули чинності для України 03.01.1955 р.):

1. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р.;
2. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що потерпіли в корабельній аварії, із складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 р.;
3. Женевська конвенція про ставлення до військовополонених від 12 серпня 1949 р.;
4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р.

Згодом, у 1954 р. було прийнято ще один важливий для МГП документ – Гаазьку конвенцію щодо захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту та два протоколи до неї. Конвенція і Перший протокол до неї набули чинності для України 6.02.1957 р., Другий Протокол не підписаний і не ратифікований Україною.

Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р. Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р. Прийняття цих конвенцій стало важливим кроком для розвитку МГП. Однак, реалії міжнародних відносин значною мірою знижували цінність цих документів. Досягнення науково-технічного прогресу, новітні технології призвели до створення більш руйнівних видів зброї. Збільшилась кількість внутрішньодержавних збройних конфліктів. Поранені та хворі з цивільних осіб почали потребувати не меншої допомоги, аніж поранені військовослужбовці. Всі ці фактори підштовхнули держави до прийняття у 1977 р. двох Додаткових протоколів до Женевських конвенцій 1949 р. Додаткові протоколи до Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р. (перші два набули чинності для України 25.07.1990, третій набув чинності 19.07.2010 р.): Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. Додатковий протокол Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 р. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III), від 8 грудня 2005 р. Отже, вперше у якості окремого міжнародного договору було створено

норми для регламентації НМЗК – Протокол щодо захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (ДП 2). Особливістю Першого протоколу щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (ДП 1) стало те, що він об'єднав так звані «право Гааги» і «право Женев».

Крім того, у 1989 р. було прийнято Конвенцію про права дитини і додатковий протокол до неї, який захищає права дитини від участі у збройних конфліктах. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. (набула чинності для України 28.08.1991 р.). Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 25 травня 2000 р. (набув чинності для України 11.07.2005 р.)

Зрештою протягом кінця XIX ст. і всього XX ст. приймалися різноманітні договори щодо заборони певних видів зброї. Головними серед них були конвенції, що стосувалося бактеріологічної і токсичної зброї (1972 р.), заборони застосування зброї, що завдають надмірні ушкодження або мають невибірковий характер (1980 р.), хімічної зброї (1993 р.), лазерної зброї (1995 р.), заборони застосування протипіхотних мін (1997 р.), касетних снарядів (2008 р.), ядерної зброї (2017 р.) та ін. конвенції.

Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів від 17 червня 1925 р. (набув чинності для України 07.08.2003 р.)

Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та їх знищення від 10 квітня 1972 р. (набула чинності для України 26.03.1975 р.)

Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 р. (набула чинності для України 16.10.1998 р.)

Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають не вибірккову дію від 10 жовтня 1980 р. (набула чинності для України 23.06.1982 р.) Поправка до статті 1 Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію від 10 жовтня 1980 р. (від 21 грудня 2001 р.) (набула чинності для України 29.06.2005 р.) Протокол про невиявлені осколки (Протокол I) від 10 жовтня 1980 р. (набув чинності для України 23.06.1982 р.) Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мінпасток та інших пристроїв (Протокол II) від 10 жовтня 1980 р. (набув чинності для України 23.06.1982 р.) Протокол про заборону або обмеження застосування запальної зброї (Протокол III) від 10 жовтня 1980 р. (набув чинності для України 23.06.1982 р.) Протокол про засліплюючі лазерну зброю (Протокол IV) від 13 жовтня 1995 р. (набув чинності для України 28.05.2003 р.) Протокол про вибухонебезпечні залишки війни (Протокол V) від 28 листопада 2003 р. (набув чинності для України 17.05.2005 р.) Конвенція про

заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 р. (набула чинності для України 13.06.1978 р.).

Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 р. (набув чинності для України 05.12.1994 р.)

Договір про заборону ядерної зброї від 7 липня 2017 р.

Договір про заборону розміщення на дні морів і океанів та в його надрах ядерної зброї та інших видів від 11 лютого 1971 р. (набув чинності для України 3.09.1971 р.)

Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення від 18 вересня 1997 р. (набула чинності для України 27.12.2005 р.).

Конвенція з касетних боєприпасів від 31 травня 2008 р.

Договір про торгівлю зброєю від 2 квітня 2013 р.

Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців від 4 грудня 1989 р. (набула чинності для України 13.09.1993 р.).

Конвенція про незастосування строків давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства від 26 листопада 1968 р. (набула чинності для України 19.06.1969 р.).

Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людства та воєнних злочинів від 26 листопада 1968 р. (набула чинності для України 31.10.2008 р.).

Сьогодні на тимчасово окупованих територіях України грубо порушуються права людини та основоположні свободи, зокрема право на життя, свободу та особисту недоторканність, право на гідне поводження та не бути підданим катуванням, жорстокому та нелюдському поводженню, право на справедливий судовий розгляд та захист від свавільного арешту і депортації, свободу пересування, політичні права, право власності, свободу думки та її вільне вираження, а також право на соціальних захист, тощо. Війна порушує майже всі аспекти життя людини. Забезпечення прав людини в умовах війни є надзвичайно складною задачею, яка потребує комплексного підходу та співпраці у діяльності всіх без виключення державних інституцій, перегляду пріоритетних напрямів діяльності та взаємодії органів правопорядку для протидії державі-агресору в умовах правового режиму воєнного стану та повоєнного відновлення.

2. Права людини в умовах правового режиму воєнного стану: заборони та обмеження.

Воєнний стан є особливим правовим режимом, який може бути введений за певних умов на території всієї України, або окремих її місцевостях. Підставами для введення воєнного стану може стати як збройна агресія чи загроза нападу,

так і небезпека державній незалежності України, її територіальній цілісності. У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України від 24 лютого 2022 року [№ 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні»](#), затвердженим [Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ, в Україні було введено воєнний стан](#) із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року.

Зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб визначаються нормами [Закону України від 12.05.2015 р. № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану»](#), у відповідності до якого **воєнний стан** – це особливий правовий режим, що вводиться по всій державі або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Обмеження, що можуть бути запроваджені в умовах воєнного стану:

Щодо фізичних осіб:

1) запроваджувати трудову повинність для окремих категорій працездатних осіб, які не залучені до роботи у сфері забезпечення життєдіяльності населення, оборонній сфері і не заброньовані за підприємствами, установами та організаціями. Порядок запровадження трудової повинності регламентовано [Порядком залучення працездатних осіб в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану](#), затвердженим [Постановою Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 р. № 753](#). Так, до суспільно корисних робіт можуть бути залучені виключно працездатні особи віком від 16 років, які не мають обмежень за станом здоров'я до роботи в умовах воєнного стану, а саме:

- безробітні та інші незайняті особи;
- працівники функціонуючих в умовах воєнного стану підприємств (за погодженням з їх керівниками), - у порядку переведення;
- особи, зайняті в особистому селянському господарстві;
- студенти вищих, учні та слухачі професійно-технічних навчальних закладів;
- особи, які забезпечують себе роботою самостійно.

До суспільно корисних робіт забороняється залучати малолітніх дітей, дітей віком від чотирнадцяти до п'ятнадцяти років, жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також вагітних жінок у разі, коли виконання таких робіт може негативно вплинути на стан їх здоров'я.

2) запроваджувати комендантську годину;

3) встановлювати особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів;

4) перевіряти документи в осіб, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України.

5) встановлювати заборону або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан;

б) забороняти торгівлю алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі, а також зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами;

7) запроваджувати у разі необхідності нормоване забезпечення населення основними продовольчими і непродовольчими товарами;

8) встановлювати для фізичних і юридичних осіб військово-квартирну повинність з розквартирування військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, особового складу служби цивільного захисту, евакуйованого населення та розміщення військових частин, підрозділів і установ;

9) проводити евакуацію населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю, а також матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення, згідно з переліком, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Щодо юридичних осіб:

1) використовувати потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінювати режим їхньої роботи, проводити інші зміни виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю;

2) видавати накази (розпорядження) про відсторонення від роботи керівників підприємств, установ та організацій без збереження заробітної плати за неналежне виконання ними обов'язків, визначених цим Законом, та накази (розпорядження) про призначення виконавців обов'язків керівників зазначених підприємств, установ і організацій на час дії правового режиму воєнного стану;

3) у разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану вилучати у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих громадян електронне комунікаційне обладнання, телевізійну, відео- і аудіоапаратуру, комп'ютери, а також у разі потреби інші технічні засоби зв'язку;

4) примусово відчужувати майно, в тому числі те, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи встановленого зразка.

Водночас, якщо попередньо не було відшкодовано вартість такого майна, надалі має бути здійснено повне відшкодування його вартості в порядку, визначеному законом.

Якщо після скасування правового режиму воєнного стану майно, що було примусово відчужене, зберіглося, колишній власник або уповноважена ним особа має право вимагати повернення такого майна у судовому порядку. Також, колишній власник примусово відчуженого майна, може вимагати надання йому взамін іншого майна, якщо це можливо.

Під час дії правового режиму воєнного стану уповноважені органи мають право забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів, а також та право регулювати роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації та забороняти передачу інформації через комп'ютерні мережі.

У місцевостях, де ведуться бойові дії, запровадження та здійснення таких заходів правового режиму воєнного стану покладається безпосередньо на військове командування та військові адміністрації.

Зазначені обмеження можуть відбуватися виключено в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану.

Конституційні права і свободи людини і громадянина, які можуть обмежуватися на період дії правового режиму воєнного стану згідно з Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022:

Стаття 30. Кожному гарантується недоторканність житла.

Стаття 31. Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Стаття 32. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Стаття 33. Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Стаття 34. Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Стаття 38. Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Стаття 39. Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

Стаття 41. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Стаття 42. Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Стаття 43. Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Стаття 53. Кожен має право на освіту.

3. Пріоритетні напрями діяльності органів правопорядку та порядок їх взаємодії для протидії державі-агресору в умовах правового режиму воєнного стану та повоєнного відновлення

Особливий правовий режим воєнного стану спричинив зміни у діяльність майже всіх інституцій держави. Нові повноваження отримали правоохоронні органи України, зокрема набули чинності зміни до Закону України «Про Національну поліцію», якими передбачено розширення повноважень поліціантів на період введення в Україні воєнного стану та 60 днів після його припинення або скасування. Воєнний стан як особливий правовий режим, став підставою для надання органам Національної поліції повноважень посилити необхідні та законні заходи безпеки.

Національна поліція України – правоохоронний орган держави, який покликаний забезпечити захист прав і свобод людини, протидіяти злочинності та підтримувати публічний порядок та громадську безпеку. Після введення особливого правового режиму були внесені відповідні зміни в ЗУ «Про Національну поліцію», а саме на час воєнного стану, правоохоронцям розширили наступні повноваження:

1) за письмовим запитом органи поліції безоплатно одержують від державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб державної форми власності інформацію, необхідну для виконання своїх завдань і повноважень, зокрема про військовополонених. Запит підлягає виконанню у триденний термін, а в разі неможливості – не пізніше десятиденного строку з дня отримання. У випадку виникнення причин, що перешкоджають виконати запит,

поліції мають бути повідомленні ці причини. (ч. 36 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»);

2) конвоювання осіб, затриманих за підозрою в учиненні кримінального правопорушення, узятих під варту, обвинувачених або засуджених до позбавлення волі, а також охорона їх у залі суду (ч. 37 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»);

3) поліція може утримувати в ізоляторах тимчасового тримання осіб, затриманих за вчинення кримінальних або адміністративних правопорушень, осіб, щодо яких як запобіжний захід застосовано тримання під вартою, осіб, підданих адміністративному арешту, а також обвинувачених і засуджених (ч. 38 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»);

4) оперативне розмінування: виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів (ч. 39 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»). Відтепер поліція у межах компетенції, проводить розмінування оперативного характеру в частині виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів, щодо яких є підстави вважати, що вони є предметами, знаряддями чи засобами вчинення адміністративних або кримінальних правопорушень;

5) техніко-криміналістичне забезпечення огляду місця події, у тому числі пов'язаної з пожежами, та спеціальні вибухотехнічні роботи за фактами скоєння вибухів, надходження повідомлень про виявлення підозрілих вибухонебезпечних предметів, загрозу вибуху (ч. 41 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»);

6) представництво та виконання зобов'язань України в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерполі (ч. 42 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»);

7) співробітництво з Європейським поліцейським офісом (Європол) (ч. 43 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»). Поліція здійснює представництво та виконання зобов'язань України перед Інтерполом та Європол, а також безпосередньо забезпечує співробітництво та обмін інформацією з такими органами. Між тим поліція організовує взаємодію правоохоронних органів України з Інтерполом та Європол, а також компетентними органами інших держав з питань, що належать до сфери діяльності таких органів;

8) збір біометричних даних осіб, у тому числі шляхом дактилоскопіювання (ч. 45 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»). Поліції дозволено здійснювати збирання біометричних даних осіб, у тому числі шляхом дактилоскопіювання, у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України;

9) адміністративний нагляд відповідно до закону (ч. 46 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»).

Також відповідно до частини одинадцятої статті 35 ЗУ «Про Національну поліцію» запроваджено додаткову підставу зупинення транспортного засобу – якщо наявна інформація, яка свідчить про те, що водій або пасажир транспортного засобу є особою, яка самовільно залишила місце для утримання військовополонених. Під час дії режиму воєнного стану поліцейські отримали

право застосовувати заходи примусу передбачені статтею 42 ЗУ «Про Національну поліцію» відносно осіб, які беруть участь у збройній агресії проти України без врахування установлених вимог та заборон щодо застосування фізичної сили, зброї тощо.

Відповідно пункту 24 статті 23 Закону України «Про Національну поліцію», органи поліції беруть участь відповідно до покладених на них повноважень у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх введення на всій території України або в окремі місцевості. Стаття 24 вказаного закону визначає додаткові повноваження органів поліції під час введення воєнного стану, а саме, органи поліції беруть участь у виконанні завдань територіальної оборони, забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану. Під визначенням «забезпечення та здійснення заходів правового режиму воєнного стану» Г. Муляр виділяє наступні заходи:

- 1) посилений режим охорони публічного порядку та безпеки;
- 2) боротьба з диверсійно-розвідувальними силами;
- 3) охорона стратегічно важливих об'єктів і комунікацій життєдіяльності;
- 4) забезпечення взаємодії суб'єктів територіальної оборони;
- 5) сприяння діяльності військової адміністрації, судів, прокуратури, судових органів в період дії воєнного стану.

О. Безпалова серед пріоритетних напрямків діяльності органів поліції під час правового режиму воєнного стану:

- 1) фіксація та кваліфікація воєнних злочинів в Україні;
- 2) розслідування воєнних злочинів в умовах активних бойових дій;
- 3) розмінування територій і будівель;
- 4) охорона публічного порядку та забезпечення публічної безпеки;
- 5) виявлення випадків учинення протиправних дій стосовно дітей;
- 6) використання сучасних інформаційних технологій, систем і засобів захисту інформації;
- 7) психологічне забезпечення діяльності органів поліції в умовах воєнного стану та надання поліцейськими первинної психологічної допомоги різним категоріям громадян.

На думку Є.Гіденко, працівники Національної поліції зосереджують свою діяльність над внутрішньою загрозою воєнного стану в Україні, особливо соціальною криміналізацією, розвитком «тіньової економіки», різними проявами тероризму, неналежним правопорядком та низьким рівнем безпеки. Тому основною функцією правоохоронних органів щодо забезпечення воєнного стану є реагування на загрози, що досягається шляхом вирішення таких питань, як боротьба із злочинністю, тероризмом у всіх його формах, забезпечення громадської безпеки тощо.

Відповідно до наказу МВС України від 10.08.2016 р. № 773 основними формами взаємодії Національної поліції України та Національної гвардії України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку є:

1) спільне патрулювання нарядами вулиць, площ, парків, скверів, вокзалів, аеропортів, морських та річкових портів, інших публічних (громадських) місць;

2) забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій інших масових та спортивних заходів, а також під час заходів у публічних (громадських) місцях за участю осіб, щодо яких здійснюється державна охорона;

3) проведення спільних заходів з метою стабілізації оперативної обстановки в разі її загострення в межах території однієї чи декількох адміністративно-територіальних одиниць.

Крім того, працівники Національної поліції України продовжують виконувати свої функції і безпосередньо на лінії зіткнення: допомагають людям евакуйовуватися, рятують з-під обстрілів та доставляють місцевим мешканцям гуманітарну допомогу. Отже, можна зазначити, що в умовах воєнного стану Національна поліція виконує загальні і спеціальні завдання як захисного, так і правоохоронного спрямування.

Одним з актуальних питань захисту прав людини під час дії правового режиму воєнного стану є порядок перевірки транспортних засобів, житла громадян. [Порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23.12.2021 р. №1456](#). Відповідно до п. 5 вказаного Порядку право на проведення перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян надано відповідним уповноваженим особам Національної поліції, СБУ, Національної гвардії, Держприкордонслужби, ДМС, Держмитслужби та Збройних Сил, які визначені в наказі коменданта, якого призначено в кожній області наказом військового командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення).

Уповноважені особи при проведенні огляду житла мають право:

1) Під час проведення огляду житла громадян уповноважена особа може застосовувати технічні прилади та технічні засоби, що мають функції виявлення вибухонебезпечних предметів та речей (речовин), обіг яких заборонено чи обмежено, фото-, аудіо- і відеофіксації.

2) Аудіо і відеофіксація житла громадян та їх особистих речей здійснюється уповноваженими особами за згодою громадян.

3) Уповноважена особа може проникнути до житла чи іншого володіння особи без вмотивованого рішення суду виключно в невідкладних випадках, пов'язаних із:

- рятуванням життя людей та цінного майна під час надзвичайних ситуацій;
- безпосереднім переслідуванням осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення;
- припиненням злочину, що загрожує життю осіб, які перебувають в житлі або іншому володінні особи.

Проникнення уповноваженої особи до житла чи іншого володіння особи не може обмежувати її права користуватися власним майном. Про застосування зазначеного заходу уповноважена особа доповідає та/або інформує відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України. При виявленні під час огляду службових приміщень і житла громадян ознак складу кримінального та/або адміністративного правопорушення затримання таких осіб та вилучення відповідних речей здійснюється відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Постановою Кабінету Міністрів України від 08 липня 2020р. № 573 затверджено Порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан. Відповідно до п. 16 вказаного Порядку, патрулям (поліцейські Національної поліції та військовослужбовці Збройних Сил, також можуть залучатися військовослужбовці Національної гвардії та Держприкордонслужби) на території, де запроваджено комендантську годину та встановлено спеціальний режим світломаскування, надано право входити (проникати) на територію та у приміщення підприємств, установ і організацій, у житлові та інші приміщення, на земельні ділянки, що належать особам, під час припинення кримінального правопорушення та в разі переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, якщо зволікання може створити реальну загрозу життю чи здоров'ю осіб.

Уповноважена особа має право вимагати в особи пред'явлення нею документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи, у таких випадках:

- якщо особа має зовнішні ознаки, схожі на ознаки особи, яка перебуває в розшуку, або безвісно зниклої особи;
- якщо існує достатньо підстав вважати, що особа вчинила або має намір вчинити правопорушення;
- якщо особа перебуває на території чи об'єкті із спеціальним режимом;
- якщо в особі є зброя, боєприпаси, наркотичні засоби та інші речі, обіг яких обмежений або заборонений або для зберігання, використання чи перевезення яких потрібен дозвіл, якщо встановити такі права іншим чином не можливо;

– якщо особа перебуває в місці вчинення кримінального, адміністративного правопорушення або дорожньо-транспортної пригоди, іншої надзвичайної події;

– якщо зовнішні ознаки особи чи транспортного засобу або дії особи дають достатні підстави вважати, що особа причетна до вчинення правопорушення, транспортний засіб може бути знаряддям чи об'єктом вчинення правопорушення;

– порушення особою відповідних заборон, введених на території, де запроваджено правовий режим воєнного стану.

У разі відсутності в особи документів, передбачених [пунктом 7](#) цього Порядку, уповноважена особа затримує таку особу для її встановлення на строк, передбачений [Кодексом України про адміністративні правопорушення](#).

З метою здійснення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів уповноважена особа може проводити поверхневу перевірку.

Поверхнева перевірка проводиться шляхом візуального огляду особи, проведення по поверхні вбрання особи рукою, спеціальним приладом або засобом, візуального огляду речей, багажу, вантажів та/або транспортного засобу (салону, багажника).

Уповноважена особа для проведення поверхневої перевірки особи може зупиняти осіб та/або оглядати їх, якщо існує достатньо підстав вважати, що особа має при собі речі, обіг яких заборонено чи обмежено або які становлять загрозу життю чи здоров'ю такої особи або інших осіб.

Поверхнева перевірка проводиться уповноваженою особою відповідної статі. У невідкладних випадках поверхневу перевірку може проводити будь-яка уповноважена особа лише з використанням спеціального приладу або засобу.

Уповноважена особа має право проводити поверхневу перевірку речей, транспортних засобів, багажу та вантажу:

– якщо існує достатньо підстав вважати, що у транспортному засобі перебуває правопорушник або особа, свобода якої обмежується в незаконний спосіб;

– якщо існує достатньо підстав вважати, що у транспортному засобі перебувають речі, обіг яких заборонено чи обмежено або які становлять загрозу життю чи здоров'ю такої особи або інших осіб;

– якщо існує достатньо підстав вважати, що речі, багаж, вантажі або транспортний засіб є знаряддям вчинення правопорушення та/або вони перебувають в тому місці, де може бути скоєно кримінальне правопорушення, для запобігання якого необхідно провести поверхневу перевірку.

Уповноважена особа під час проведення поверхневої перевірки транспортного засобу має право вимагати відкриття кришки багажника та/або двері салону.

Під час поверхневої перевірки речей або транспортного засобу особа повинна самостійно показати уповноваженій особі вміст особистих речей чи транспортного засобу.

Уповноважена особа має право зупиняти транспортні засоби в разі:

- порушення водієм [Правил дорожнього руху](#);
- якщо є очевидні ознаки, що свідчать про технічну несправність транспортного засобу;
- якщо є інформація, що свідчить про причетність водія або пасажирів транспортного засобу до вчинення дорожньо-транспортної пригоди, кримінального чи адміністративного правопорушення, або якщо є інформація, що свідчить про те, що транспортний засіб чи вантаж можуть бути об'єктом чи знаряддям учинення дорожньо-транспортної пригоди, кримінального чи адміністративного правопорушення;
- якщо транспортний засіб перебуває в розшуку;
- необхідності здійснення опитування водія чи пасажирів про обставини вчинення дорожньо-транспортної пригоди, кримінального чи адміністративного правопорушення, свідками якого вони є або могли бути;
- необхідності залучення водія транспортного засобу до надання допомоги іншим учасникам дорожнього руху або поліцейським або як свідка під час оформлення протоколів про адміністративні правопорушення чи матеріалів дорожньо-транспортних пригод;
- необхідності обмеження чи заборони руху транспортних засобів;
- якщо спосіб закріплення вантажу на транспортному засобі створює небезпеку для інших учасників дорожнього руху;
- порушення порядку визначення і використання на транспортному засобі спеціальних світлових або звукових сигнальних пристроїв;
- проїзду транспортних засобів через блокпости та контрольні пункти в'їзду-виїзду.

Виклики, з якими стикаються українська система кримінальної юстиції та правоохоронні органи в контексті розслідування та притягнення до відповідальності за величезну кількість воєнних злочинів та грубих порушень прав людини, спричинених агресією Російської Федерації, є багатогранними. Рада Європи в межах нового Плану дій для України "Стійкість. Відновлення. Відбудова" (2023-2026) розширює свою діяльність у вищезазначеній сфері та розробила План дій таким чином, щоб відповідати потребам учасників. Підтримка здійснюватиметься через два проєкти Ради Європи: "Зміцнення прав людини в системі кримінальної юстиції України" та "Посилення правоохоронних органів України під час війни та у повоєнний період".

Використана література:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021р. № 1456 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-п#Text>
4. Гіденко Є. Дії працівників національної поліції України в умовах воєнного стану. Молодий вчений. 2022. № 6. С. 87–89.
5. Безпалова О. Пріоритетні напрями діяльності органів поліції щодо забезпечення прав громадян в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. Право і безпека. 2022. № 3. С. 13–24.
6. Новіченко А. Організаційно-правові форми взаємодії поліції і територіальних громад в умовах воєнного стану. Наше право. 2022. № 4. С. 11–19.
7. Нікітін А. Деякі питання взаємодії національної поліції України під час захисту національних інтересів в умовах воєнного стану. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 1. С. 133–139.
8. Муляр Г.В. Діяльність органів Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2023. № 61. С. 130-133. URL:<http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc61/26.pdf>
9. План дій Ради Європи для України на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова». URL: <https://rm.coe.int/action-plan-ukraine-2023-2026-ukr/1680aa8282>
10. Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку: Наказ М-ва внутр. справ від 10.08.2016 р. № z1223-16. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-16#Text>
11. Синенький В. Застосування поліцейськими підручних засобів в стані необхідної оборони або крайньої необхідності в умовах воєнного стану. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2022. № 32. С. 242–248.

Рекомендована література:

- 1) Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів міжнародного

характеру (Протокол II). Протокол Міжнародний документ від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200

2) Женевська конвенція про поводження з військовополоненими ООН; Конвенція, Угода, Положення від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#

3) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

4) Мануїлова К.В. Міжнародний захист прав людини та його взаємодія з міжнародним гуманітарним правом під час збройних конфліктів. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/19359/%D0%>

5) Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148 VIII (2148-08) від 19.10.1973 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#

6) Ногас Н. Міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів. Актуальні проблеми правознавства. № 4 (32). 2022. С. 132–136.

7) Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

8) Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

9) Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021р. № 1456 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-п#Text>

10) План дій Ради Європи для України на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова». URL: <https://rm.coe.int/action-plan-ukraine-2023-2026-ukr/1680aa8282>

11) Розумовський О.С. Захист прав людини, пов'язаного з порушенням ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) в умовах збройного конфлікту. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2022. Вип. 70. С. 141–145.

12) Щербіна М.Г. Захист прав людини в умовах збройного конфлікту. Збірник тез круглого столу, присвяченого 72-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 10 грудня 2020 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2021. 165 с.

13) Russia's War in Ukraine - The Devastation of Health and Human Rights. New England Journal of Medicine. URL: <https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMp2207415>.